

משענת קנה רצוץ? מודיעין על שותפים ובעלי־ברית

אודי גולן

מבוא

ישראל ניצבת בתקופה האחרונה בפני מצב של הידרדרות ושל אי־ודאות ביחסיה עם בעלות־בריתה ושותפותיה האסטרטגיות. הדחת נשיא מצרים מובארכ הפתיעה את ארגוני המודיעין בישראל ובמערב, שגרירות ישראל במצרים הותקפה בידים המון ופוגתה וקיימת אי־ודאות בדבר עתיד היחסים עם מצרים. מערכת הקשרים האסטרטגיים עם תורכיה קרסה ומנהיגה ארדואן משמיע הצהרות מתלהמות נגד ישראל. הטלטלה במזרח התיכון מעוררת חשש בנוגע ליציבות המשטר בירדן ולעתיד היחסים עמה. גם לגבי ארצות־הברית הביעו מומחים את דעתם הן בישראל והן בארצות הברית בהזהרים מפני שחיקה ביחסים ובטווח הארוך יותר סכנה של שקיעת הברית האסטרטגית עם ישראל.¹

באופן טבעי המודיעין מתמקד בעיקר ב"דע את האויב" – איסוף ומחקר על מדינות שנשקף מהן איום. ואולם כפי שמלמדים האירועים האחרונים, גם להפתעה מצד בעל־ברית־שותף עשויות להיות השלכות אסטרטגיות מרחיקות לכת. האזהרה מפני הישענות על בעל־ברית או שותף לא אמין מופיעה כבר בתנ"ך, במסר שהעביר סנחריב מלך אשור לחזקיהו מלך יהודה שמרד בו וסמך על סיוע ממצרים (ישעיהו לו ו'): "עתה על מי בטחת כי מרדת בי; הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יִסְמֶךְ איש עליו ובא בכפו וְנִקְבָּה".

ישראל נתקלה בעבר בכמה מקרים בהם לשינוי אצל בעל־ברית נודעה משמעות אסטרטגית בעבורה (נפילת משטר השאה באיראן, הברית עם הנוצרים בלבנון 1975–1983, התמוטטות צד"ל והשפעתו על נסיגת ישראל מלבנון). גם כיום ישראל נאלצת להתמודד עם מציאות מורכבת שבה יש חשיבות למודיעין לא רק על אויבים אלא גם על בעלי־ברית ושותפים (למשל: האם כוחות הביטחון הפלסטיניים

אודי גולן הוא חוקר ועיתונאי בתחומי מודיעין וביטחון, מוסמך האוניברסיטה העברית ביחסים בינלאומיים.

יכולים להתמודד עם חמאס? האם אפשר לגבש קואליציה נגד איראן עם מדינות ערב הנחשבות מתונות? מה מידת יציבותם של המשטרים הערביים המתונים?). מטרת המאמר למלא את הפער בין החשיבות הגוברת של מודיעין על בעלי-ברית למיעוט הטיפול האקדמי בנושא. הטענה המרכזית היא, שהמודיעין נתקל באתגרים ובדילמות ייחודיות (בהיבטים של איסוף, מחקר, יחסי מודיעין-קברניט ועוד) כאשר היעד לפעולתו הוא בעל-ברית-שותף ולא אויב (Intra-alliance Intelligence). המאמר מבוסס על המידע הקיים וישמשו בו כמה מקרים בולטים מהניסיון של ישראל וארצות-הברית כדי להציג את המורכבות ואת הדילמות של מודיעין על בעלי-ברית.

מודיעין על בעלי-ברית: תופעה רווחת, מחקר אקדמי מועט

ריגול והפעלת שירותי מודיעין כלפי בעלי-ברית ושותפים הם תופעה רווחת בעולם המודיעין. ייתכן שיתוף פעולה מבצעי או מודיעיני בין בעלי-ברית בתחום מסוים, למשל מלחמה בטרור, ובו בזמן בעלי-הברית אוספים מידע זה על זה ומתייחסים זה לזה כיעד מודיעיני.²

המונח בעלי-ברית ושותפים מכוון במאמר זה למדינות או לגורמים לא-מדינתיים שהמדינה מקיימת עמם קשרים ביטחוניים, ולא רק למדינות שנחתמה עמן ברית רשמית. המאמר אינו עוסק במודיעין מדיני-דיפלומטי הנאסף באופן שגרתי על מדינות שונות, אלא במודיעין על בעלי-ברית שיש לו חשיבות אסטרטגית וביטחונית. סוגיה זו כמעט שלא נחקרה במישור האקדמי בשל מגבלות בהשגת החומר, שעקב הרגישות הפוליטית נותר חסוי לשנים רבות. מרטין אלכסנדר הגדיר את תחום המודיעין כ"ממד החסר בחקר היחסים הבינלאומיים", ואת תת-התחום של מודיעין על בעלי-ברית כ"ממד החסר של הממד החסר".³ הספרות האקדמית בנושא בריתות וקואליציות לא עסקה במודיעין ובתפקידו ביצירת בריתות וניהולן. בשנות התשעים היה עיסוק אקדמי נרחב בריגול כלכלי ותעשייתי בין בעלי-ברית. אחרי 11 בספטמבר 2001 התפתח המחקר האקדמי בנושא שיתוף פעולה בין ארגוני מודיעין.⁴

תת-תחומים אלה אינם נותנים מענה לתופעה המתרחבת במסגרת המלחמה בטרור של חריגה מבריתות מסורתיות (נאט"ו) ושיתוף פעולה בין ארצות-הברית לבעלי-ברית ושותפים מזדמנים, שיש ספקות בדבר נאמנותם, והם עלולים להוות איום פוטנציאלי (פקיסטן, אפגניסטן שבשלטון קרזאי, המשטר החדש בעיראק ועוד), כך שיש צורך במעקב מודיעיני אחריהם.⁵ בעבור ארצות-הברית הסוגיה של מודיעין על בעלי-ברית בולטת במיוחד במקרה של פקיסטן, מצד אחד בעלת ברית חשובה במלחמה בטרור, אך גם מדינה החשודה כמי שהיא או גורמים בתוכה מסייעים לטליבאן ולאל-קאעדה, וכן מעצמה גרעינית הסובלת מאי-

יציבות פוליטית. ארצות-הברית שיתפה פעולה עם פקיסטן במלחמה בטרור, אך גם קיימה פעילות מודיעין עצמאית בשטחה ומעקב אחר הצבא והמודיעין של פקיסטן. חיסולו של אוסמה בן לאדן בידי כוחות מיוחדים של ארצות-הברית בשטח פקיסטן בלא תיאום עם הממשלה הוא הדוגמה המובהקת ליחסים הבעייתיים בין בעלות-הברית.⁶ גם ישראל, להבדיל, היא יעד לפעילות מודיעין של ארצות-הברית בעיקר בשל יכולתה לנקוט פעולות חד-צדדיות שיש להן השפעה על אינטרסים של ארצות-הברית במזרח התיכון. ארצות-הברית עקבה אחר התפתחות תוכנית הגרעין של ישראל, מקיימת מעקב שוטף אחר הבנייה בהתנחלויות ויש לה עניין מודיעיני רב בישראל (למשל, האם תתקוף את מתקני הגרעין באיראן), אך רק לעתים נדירות מתפרסם מידע על כך.⁷

המחקר האקדמי בתחום המודיעין עסק רבות בסוגיית ההפתעה וכישלונות מודיעיניים, בעיקר בהיבט של מתקפת פתע מצד מדינת אויב (מבצע ברברוסה, מתקפת פרל הרבור ומלחמת יום הכיפורים).⁸ אך כמעט שלא היה עיסוק בתופעה של הפתעה מצד בעל-ברית. בהקשר זה חשוב להבחין בין בעל-ברית/שותף שאינו מהווה איום ואינו עשוי להפוך לאויב אך יש עניין במעקב מודיעיני אחריו לעומת בעל-ברית/שותף העלול להפוך לאויב בעתיד. כן יש להבדיל בין שינוי מכוון שעושה ההנהגה של בעל-הברית במדיניותה (ניתוק יחסים למשל) לבין אירוע המוביל לשינוי אצל בעל-הברית (מהפכה המפתיעה גם את מנהיג המדינה), ועקב כך משפיע על היחסים בין המדינות. ייתכנו כמה סוגים של הפתעות מצד בעל-ברית: מעבר ממצב של בעל ברית/שותף לאויב; עריקה מהברית למצב של נייטרליות ואי-שיתוף פעולה; התמוטטות צבאית או פוליטית של בעל-הברית בעת מלחמה (ההתמוטטות המהירה של צרפת נוכח המתקפה של גרמניה במאי 1940 הפתיעה את בריטניה);⁹ יציאת בעל-הברית למלחמה או לפעולה צבאית בלי תיאום, ויש לכך השלכות על המדינה ואפילו סכנה של גרירתה למלחמה (בריטניה, צרפת וישראל יצאו למלחמת 1956 בלא תיאום עם ארצות-הברית); הפיכה/שינוי משטר המוביל לשינוי ביחסים עם בעל-הברית ואף לאובדן בעל-הברית (הדחת השאה ועליית משטר חומיני באיראן הובילו לאובדן איראן כבעלת-ברית מרכזית של ארצות-הברית ושל ישראל).

עבודת המודיעין מול בעל-ברית/שותף

כיצד שלבים שונים בעבודת המודיעין (מעגל המודיעין) מושפעים כאשר היעד הוא בעל-ברית ולא אויב?

הכוונה (צי"ח) שלב ראשון בעבודת המודיעין הוא קביעת צי"ח (ציון ידיעות חיוניות), סדרי עדיפות, במה יש להתמקד (אילו מדינות, אילו תחומים), במה יש להשקיע משאבים: גיוס סוכנים, האזנות, ועוד. עדיפות עליונה בצי"ח ניתנה

להתרעה על מלחמה, אם כי בעשורים האחרונים נוספו הטרור ותפוצת נשק לא קונבנציונלי ותפסו מקום מרכזי בצי"ח. בזמן המלחמה הקרה מיקדה ארצות־הברית את עיקר מאמציה המודיעיניים בברית־המועצות. בשלושת העשורים הראשונים לקיומה התמקדה ישראל במדינות העימות ובסכנת המלחמה הקונבנציונלית (מצרים ניצבה בראש הצי"ח עד הסכם השלום בשנת 1979). בעשרים השנים האחרונות איראן היא בראש סדר העדיפויות ולצדה סוריה, חזבאללה וחמאס. גם בעלות־ברית, במיוחד כאלה שלפעולותיהן יש השלכות חשובות על האינטרסים של המדינה, נכללות בצי"ח, אך מוקדשים להן פחות תשומת לב ומשאבים מאשר למדינות אויב ולארגוני טרור.¹⁰

איסוף מדינות שהן בעלות־ברית או שותפות נוטלות על עצמן, לפחות רשמית, מגבלות מסוימות בהפעלת ריגול ואיסוף מודיעיני זו אצל זו. ישראל וארצות־הברית (המוסד והסי. איי איי) הגיעו בשנת 1951 לסיכום בדבר שיתוף פעולה מודיעיני ובכלל זה הבנה שלא ירגלו זו אצל זו. אך בשנים 1952–1953 טען האף בי איי שכמה מנציגי המודיעין הישראלי בארצות־הברית היו מעורבים בפעולות ריגול לא חוקיות בשטחה.¹¹ מאז הסכם השלום עם מצרים הטילה ישראל מגבלות על איסוף מודיעין חשאי בה, לאורך השנים היו דיווחים אחדים ממקורות מצריים על מעצר מרגלים למען ישראל. המקרה המפורסם ביותר הוא של עזאם עזאם ובאחרונה אילן גרפל, שישיראל מכחישה שפעלו כמרגלים בשירותה.¹²

יש להבחין בין אמצעי איסוף אקטיביים ופולשניים שלא לגיטימי להפעילם אצל בעלי־ברית לעומת אמצעי איסוף פסיביים, שהם בעייתיים פחות. הפעלת מרגלים – מקורות אנושיים – אינה לגיטימית כפי שהראתה פרשת פולארד. פולארד היה אנליסט במודיעין הצי האמריקני וריגל בעבור המודיעין הישראלי, אך הוא לא אסף מידע על ארצות־הברית אלא על מדינות ערב מתוך מאגרי המידע האמריקניים. עצם העובדה שישיראל, בעלת־ברית, הפעילה מרגל בארצות־הברית נתפסה בחומרה רבה – ההוכחה לכך, היא העונש הכבד

שקיבל פולארד והסירוב להעניק לו חנינה – ופגעה ביחסים בין בעלות־הברית (קשרי המודיעין הוקפאו לתקופה קצרה). בעקבות הפרשה התחייבה ישראל לא לרגל בארצות־הברית.¹³

בתחום הקומינט (האזנות), התקנת מכשירי האזנה בשטח המדינה הידידותית או בשגרירויות שלה אינה לגיטימית, אם כי השגרירים פועלים בהנחה שמאזינים

יש להבחין בין אמצעי איסוף אקטיביים ופולשניים שלא לגיטימי להפעילם אצל בעלי־ברית לאמצעי איסוף פסיביים, שהם בעייתיים פחות

לשיחותיהם ונוקטים אמצעי זהירות. לעומת זאת האזנה "פסיבית" באמצעות לוויינים או מתקנים שמחוץ לשטח המדינה נחשבת בעייתית פחות. בתחום הוויזנט (מודיעין חזותי), גיחות של מטוסי צילום לשטח בעל־ברית היא בעייתית, בעוד

צילום באמצעות לוויין אינו נחשב פגיעה בריבונות המדינה. גם איסוף מודיעין אצל בעל-ברית באמצעות יחידות מיוחדות אינו קביל.

אנשי שגרירות או נספח צבאי המוצבים אצל בעל-הברית יכולים גם הם להיחשב גורם איסוף, הם פועלים בכפוף למגבלות ברורות ואינם אמורים להשתמש בשיטות הפעולה החשאיות של המודיעין. איסוף מידע מדיני, פוליטי פנימי ואף ביטחוני נתפס כלגיטימי כאשר הוא נעשה בדרכים מקובלות (מידע ממקורות גלויים, מפגשים של דיפלומטים ונספחים צבאיים לצורך תדרוך עם גורמים שונים). אך גם כאן עלול להיווצר טשטוש גבולות בין הפעילות הדיפלומטית וקשרי החוץ (קש"ח) לפעילות מודיעינית חשאית. יש מקרים של נציגי שגרירות ונספחים צבאיים שגורשו מהמדינה המארחת מכיוון שנטען כלפיהם שעסקו בריגול.¹⁴ התייחסות מודיעינית לבעל-ברית כמו אל אויב עלולה להפוך לנבואה המגשימה את עצמה, חשיפת ריגול בשטח בעל-הברית או פרסום עצם העובדה שהמודיעין מתייחס לבעל-הברית כאל איום יכולים לפגוע ביחסים בין בעל-הברית וליצור מתיחות.

המקרה של נפילת משטר השאה באיראן בשנת 1979 מדגים את החשיבות וכן את המגבלות ואת היתרונות של איסוף מודיעין על בעל-ברית. הנציגים הישראלים באיראן, השגריר אורי לוברני ונציגי המוסד ראובן מרחב ואליעזר (גייזי) צפריה, זיהו בזכות ניסיונם את התערערות משטר השאה והתריעו על כך. במרס 1977 קיימה ממשלת ישראל דיון בשאלת יציבות משטר השאה ולוברני העריך שהמשטר בסכנה ויחזיק מעמד שלוש שנים. הוכנה תוכנית חירום לפינוי הישראלים וננקטו צעדים לצמצום הנזקים שייגרמו עקב נפילת המשטר. לעומת זאת, המודיעין האמריקאי נכשל בחיזוי נפילת משטר השאה.¹⁵ אך הנציגים הישראלים עדיין נתקלו בקשיים באיסוף מידע על המצב באיראן בשל היותה בעלת-ברית, הקשרים של הישראלים היו עם המשטר ולא עם גורמי אופוזיציה. אנשי הסאוואכ, הארגון הממונה על ביטחון הפנים, לא דנו עם עמיתיהם הישראלים ביציבות המשטר. מטה המוסד לא אישר לנציגו באיראן ליצור קשרים עם האופוזיציה מחשש לפגיעה ביחסים עם המשטר. רק בשלב מאוחר, לאחר שהתברר שהמשטר בסכנה, נעשה מאמץ איסופי ליצור קשר עם גורמי אופוזיציה, וכן, נעזרו הנציגים הישראלים באזרחים ישראלים שעבדו באיראן וביהודים איראנים כדי לאסוף מידע על המצב הפנימי במדינה.¹⁶

קשרי חוץ (קש"ח) ושיתוף פעולה מודיעיני שירותי מודיעין של מדינות שהן בעלות-ברית מחליפים מידע והערכות באופן שגרתי בנושאים בעלי עניין משותף. חילופי המידע עשויים להיות אינטנסיביים ונרחבים, אך תמיד בכפוף למגבלות ובלי לחלוק את כל המידע עם בעל-הברית מתוך שיקולים של ביטחון מקורות, ניגודי אינטרסים, מחלוקת לגבי השימוש שיעשה במידע המודיעיני ועוד. כאשר מדובר בבעל-ברית/שותף שיש חשש שיהפוך לאויב בעתיד, נוסף שיקול של הימנעות

מחשיפת מידע, אמצעים ושיטות העלולים להיות מנוצלים בעתיד נגד המדינה. שירותי מודיעין אינם נוהגים לספק לשירותים עמיתים מידע על המצב הפנימי במדינתם (יציבות המשטר, פוליטיקה פנימית). מאז ה־11 בספטמבר התרחב והעמיק שיתוף הפעולה בתחום הטרור בין שירותי המודיעין בעולם מפני שנוצר אינטרס משותף רחב במאבק באל־קאעדה. גם ישראל שותפה למגמה זו, ודווח כי בזמן כהונתו של מאיר דגן הסיר המוסד מגבלות והרחיב מאוד את שיתוף הפעולה עם שירותי מודיעין זרים, ובכך גם גברה התלות המודיעינית בהם.¹⁷

דיוויד איגנשיוס, הפרשן הבכיר של ה"ושינגטון פוסט" לענייני מודיעין, תיאר תהליך שבו מאז פיגועי ה־11 בספטמבר הסי איי נזקק לשיתוף פעולה הדוק עם שירותי המודיעין של מדינות ערב (מצרים, ירדן, תוניס, תימן, סעודיה) במסגרת המלחמה בטרור. המודיעין האמריקני נסמך יותר ויותר על שיתוף פעולה זה, שאכן הניב תוצאות טובות, ובד בבד הוא צמצם את פעילותו המודיעינית העצמאית (איסוף מודיעין) במדינות אלה כדי לא לפגוע ביחסים עמן ובנכונות המנהיגים ושירותי המודיעין לשתף פעולה. לדברי איגנשיוס, בזמן המהפכה במצרים היו לארצות־הברית כמה מקורות מודיעין במדינה, אך לא כמו בעבר. אדוארד ווקר, לשעבר עוזר מזכיר המדינה ושגריר בישראל ובמצרים, טען: "הפכנו תלויים יותר מדי ברשתות אלה. כשאתה תלוי לגמרי בארגוני מודיעין מקומיים אתה נוטה להגן עליהם. בתהליך זה ארצות־הברית הפכה עיוורת למה שהמשטר (במדינה הערבית – א"ג) אינו רואה", כלומר למהפכות בעולם הערבי.¹⁸

מחקר אמ"ן הוא הגורם המוביל במדינת ישראל בתחום המחקר האסטרטגי, הצבאי והמדיני. הניסיון המתמשך ליצור פלורליזם מחקרי הצליח חלקית. אגף המחקר בשב"כ חוזק והוא מתחרה באמ"ן בתחום הפלסטיני. גם המחקר במוסד התפתח, אך הוא מתמחה בתחומים אחדים (למשל נשק בלתי קונבנציונלי), ואילו המרכז למחקר מדיני במשרד החוץ לא נעשה גורם משמעותי בקהילת המודיעין. לאמ"ן יש עדיין מעמד בכורה בגיבוש הערכת מודיעין לאומית כוללת. חטיבת המחקר באמ"ן מחולקת גיאוגרפית לזירות ובתוכן למדינות. בכפוף לכל ענף העוסק במדינה יש חלוקה פנימית לתחומים (מחקר מדיני, מחקר צבאי). אך יש הבדלים בדגשים המחקריים; כלפי מדינות שאינן אויב (מצרים, ירדן) מודגש יותר התחום המדיני ונושא יציבות המשטר. המחקר על בעלי־ברית זוכה בדרך כלל לפחות משאבים (חוקרים) כמותית ואולי גם איכותית ממחקר על אויב. לפיכך עלולים להיווצר פערים בידע המחקרי אודות בעלי־הברית.¹⁹

אחת הטענות המושמעות דרך קבע היא, שהמצב החרגי בישראל שבו המודיעין הצבאי ממונה על מחקר מדיני ואסטרטגי הוא בעייתי. לפי גישה זו, בשל אופן ההכשרה של קציני אמ"ן, קדנציות קצרות, חלופה רבה בתפקידים וכפיפותם הארגונית לצבא הם מתמחים בתחום הצבאי, אך מתקשים להתמודד עם הערכות

בתחומים המדיניים, הפנים-פוליטיים והחברתיים, החשובים מאוד בנושא יציבות משטרים. חקר תחומים אלה דורש התמחות ארוכה, ניסיון מגוון וגישה אזרחית ואקדמית רחבה. טענה זו רלוונטית במיוחד למחקר על בעלי-ברית. אמ"ן פעל בשנים האחרונות לשיפור היכולת המחקרית בתחומים שאינם צבאיים וכן להכשרה אקדמית של חוקרים וגיוס חוקרים בעלי רקע אקדמי, אך ייתכן שדווקא משרד החוץ והמוסד עשויים לתרום לשיפור המחקר על בעלי-ברית, אם תחזק יכולתם המחקרית. לחוקר של מדינה מסוימת, ששירת באותה מדינה כדיפלומט, נציג הצבא או המודיעין, יש יתרון על פני חוקר שלא שהה במדינה. לדברי ראש אמ"ן לשעבר אהרון זאבי פרקש, בשנים 2003–2004 הציג אמ"ן לקברניטים הערכה בדבר חוסר היציבות בעולם הערבי, ובכך סיפק התרעה אסטרטגית על המהפכות שהתרחשו בשנת 2011, אך לא היה ביכולתו להעריך מתי בדיוק תחול ההתפרצות. ייתכן שגם במקרה זה, העיסוק באויב, קרי איראן, האנתפאדה השנייה, מלחמת לבנון השנייה, הפצצת הכור בסוריה ומבצע "עופרת יצוקה" זכו ליותר תשומת לב של אנשי המודיעין והמדינאים, ודחקו את העיסוק באפשרות של מהפכה אצל בעלת-ברית חשובה כמצרים.²⁰

הפצת המידע בעיה אחרת מצויה בשלב של הפצת המידע. מידע מודיעיני שאינו מגיע לגורמים הנכונים שינתחו אותו ויעמדו על משמעותו ולא נעשה בו שימוש – כאילו אינו קיים. מידע חשאי על בעלי-ברית ובעיקר מידע הנוגע ליחסי בעל-הברית עם המדינה עצמה הוא רגיש במיוחד. חומר מודיעיני שבו מוזכרים

מדינאים ובכירים ישראלים מוגדר כבעל הסיווג הגבוה ביותר, בשל הנגיעה בפוליטיקה פנימית והאפשרות שייעשה בו שימוש פוליטי, כך שבדרך כלל נחשפים אליו אנשים מעטים בלבד. המידור עלול לפגוע ביכולת לבצע איסוף ומחקר על בעל-הברית.²¹

יחסי מודיעין-קברניט יחסי מודיעין-קברניט הם מורכבים וסובלים ממתח מובנה.²² דומה שמורכבות היחסים גוברת כאשר מדובר במודיעין על בעל-ברית.

לגבי מדינת אויב, בייחוד כזאת שאין עמה יחסים דיפלומטיים או מפגשים ברמת המנהיגים (ישראל-סוריה, ארצות-הברית-איראן אחרי 1979, ארצות-הברית-צפון קוריאה) יש לאיש המודיעין מונופול על הידע; הוא חוקר ומכיר את מדינת האויב ואת המנהיג שלה. הקברניט מקבל ממנו מידע, הערכות ותדרוכים. הקברניט יכול לגבש הערכה משלו כלפי האויב על בסיס אידיאולוגיה או פרשנות שונה של מידע שקרא, אך הוא תלוי באיש המודיעין המהווה מוקד ידע.²³

כאשר מדובר בבעל-ברית, הקברניט (או במקרים מסוימים שליח מיוחד מטעמו) נפגש עם המנהיג של בעל-הברית, משוחח איתו, מקבל ממנו מידע ומגבש הערכה

יחסי מודיעין-קברניט הם מורכבים וסובלים ממתח מובנה. דומה שמורכבות היחסים גוברת כאשר מדובר במודיעין על בעל-ברית

עליו. הוא יכול לשתף את איש המודיעין במידע או למדר אותו. במקרה של מצרים, היה זה השר בנימין בן אליעזר שנפגש פעמים רבות עם הנשיא מובארכ, פיתח עמו יחסים אישיים קרובים ונחשב מומחה למצרים.²⁴

מתחת לרמת הקברניט, הדרג הביטחוני והצבאי עשוי גם הוא לקיים קשרים עם עמיתיו אצל בעל-הברית. המודיעין עשוי להשתתף בדיאלוג זה, אך אין לו בלעדיות ובדרך כלל, למעט קשרים חשאיים, הוא אינו הגורם המוביל. הדיאלוג האסטרטגי יכול להוות ערוץ נוסף לאיסוף מידע ובירור עמדות בעל-הברית, אך כאשר בעל-הברית מעוניין בכך, ערוץ זה יכול לשמש גם להסתרת מידע ולהונאה. היכרות בין הקברניט למנהיג בעל-הברית וקיום ערוץ דיאלוג ביניהם או בין דרגים נוספים בשתי המדינות, מעניק יתרון רב-ערך בהכרת הצד האחר. המודיעין כבר אינו בעל מונופול על מידע והערכה כלפי בעל-הברית. אך במקרים מסוימים יכול להיות בכך גם חיסרון; הקברניט עשוי להתבסס על התרשמותו האישית, להיות מושפע מיחסים אישיים שיצר עם המנהיג ולבטל מידע סותר שמספק לו המודיעין. הסוגיה של שימוש במידע המודיעיני הופכת גם היא לרגישה כאשר מדובר בבעל-ברית; האם לעמת את בעל הברית עם מידע מודיעיני על אודות פעולותיו ובכך לחשוף את העובדה שמתבצע ריגול נגדו?

המורכבות של יחסי מודיעין-קברניט לגבי בעל-ברית באה לידי ביטוי במקרה של הקשר בין ישראל לנוצרים בלבנון בשנים 1975–1983.²⁵ המוסד היה ממונה על הקשרים החשאיים עם הנוצרים ותמך בטיפוחם כבעל-ברית. אמ"ן התנגד לקשר עם הנוצרים, טען שהם אינם בעל-ברית אמין ושלא נכון לבסס את התוכנית של מלחמת לבנון על שיתוף פעולה איתם. משלב מסוים החלו מקבלי ההחלטות הישראליים, הרמטכ"ל רפאל איתן, שר הביטחון אריאל שרון וגם ראש הממשלה מנחם בגין, להיפגש בעצמם עם בשיר ג'ומייל ומנהיגים נוצרים אחרים ולתאם עמם את מהלכי מלחמת לבנון. דומה שהם יצרו ציפיות לגבי הברית עם הנוצרים בהתבסס על הבטחותיהם ועל היחסים האישיים שנוצרו עמם, ולא שעו לאזהרות אמ"ן וגם לא להסתעיונות של חלק מאנשי המוסד. כשפרצה המלחמה נמנע בשיר ג'ומייל מלהיענות לרוב בקשות ישראל, הנוצרים כמעט לא השתתפו בלחימה ובספטמבר 1982 הופתע ראש הממשלה בגין כאשר בשיר ג'ומייל אמר לו בפגישתם, שלא יוכל לחתום על הסכם שלום רשמי עם ישראל. לאחר רצח בשיר ג'ומייל נחתם הסכם שלום בין ישראל ללבנון בהנהגת אמין ג'ומייל, אך ההסכם לא אושר ולא יושם. הערכות המודיעין לגבי הכוונות ומגבלות הכוח של הנוצרים התגלו כמדויקות.²⁶

המודיעין הישראלי מול בעלי־ברית ושותפים

מצרים – לאחר הדחת הנשיא מובארכ, שכאמור הפתיעה את ישראל, דווח בעיתונות על הזנחה מודיעינית של זירת מצרים בידי אמ"ן, בעיקר בתחום הצבאי, מאז הסכם השלום. כן דווח על חוסר נכונות של הצבא להשקיע משאבים ותשומת לב מודיעינית במצרים, שנבע מהערכה באמ"ן ולפיה אם יחול שינוי משטר במצרים ותחזור סכנת העימות הצבאי תהיה לישראל התראה של שנים כדי להיערך לכך.²⁷ התרעה על מהפכה עממית כפי שהתרחשה במצרים היא אתגר קשה מאוד ואולי בלתי אפשרי למודיעין, אך עליו לנסות להעריך את יציבות המשטר, מה שמחייב הפניית מאמץ מודיעיני איסופי ומחקרי כלפי כוחות ותהליכים חברתיים ופוליטיים, החורגים מן העיסוק המסורתי בצבא ובמשטר. הקושי לחזות שינוי במשטר ובעקבותיו שינוי מדיניות עשוי להוביל לגישה ולפיה יש צורך בחיזוק המחקר הצבאי (התמקדות ביכולות) גם של בעל־ברית/שותף שיש סיכוי שיהפוך לאויב או לאיום פוטנציאלי.

תורכיה – בעקבות משט ה"מרמרה", שבו נהרגו תשעה אזרחים תורכים בעת מהלך השתלטות חיל הים על האונייה וטענות שהושמעו בדבר כישלון מודיעיני באיסוף מידע והערכת הסיכון, אמר ראש האגף הביטחוני־מדיני במשרד הביטחון, אלוף במיל' עמוס גלעד, שתורכיה מעולם לא נכללה באיסוף המודיעיני, ונימק באמירה ש"המודיעין לא יכול לאסוף מידע על הכול. הוא בעל משאבים מוגבלים". תורכיה הייתה בעלת־ברית מרכזית של ישראל במזרח התיכון; בשנות החמישים והשישים נכללה תורכיה בברית הפריפריה, היחסים איתה התהדקו מחדש בשנות התשעים ונוצרה ברית אסטרטגית, כך שתורכיה לא נחשבה לאיום או ליעד מודיעיני.²⁸ אך השינוי במדיניות תורכיה ושקיעת הברית האסטרטגית עם ישראל מדגישים את החשיבות של מודיעין מדיני על אודותיה והתרעה על שינוי ביחסים, שיש לו גם השלכות ביטחוניות רבות.

התרעה על מהפכה עממית כפי שהתרחשה במצרים היא אתגר קשה מאוד ואולי בלתי אפשרי למודיעין, אך עליו לנסות להעריך את יציבות המשטר

ירדן – ירדן הייתה מדינת אויב ויעד של המודיעין הישראלי, אך בה בעת קיים המשטר הירדני קשרים חשאיים עם ישראל. ירדן יכולה להיחשב שותפה אסטרטגית של ישראל מאז שנת 1970 לפחות, שאז סייעה ישראל להצלת משטר חוסיין. המלך חוסיין קיים מפגשים חשאיים עם הצמרת הישראלית, והמוסד ניהל את הקשר השוטף עם ירדן. בספטמבר 1973 נפגש המלך חוסיין עם ראש הממשלה גולדה מאיר והעביר אזהרה

כללית מפני מלחמה. לאחר שפרצה מלחמת יום כיפור היה על המודיעין של ישראל להעריך, האם ירדן תצטרף למלחמה לצד מצרים וסוריה. ירדן אכן שלחה כוח לחזית רמת הגולן, אך לא פתחה חזית נוספת משטחה והודיעה על מהלכיה לישראל.

בזמן מלחמת המפרץ 1991 שיתף המלך חוסיין פעולה עם צדאם חוסיין שליט עיראק ובישראל התעורר חשש מפני איום אפשרי מצד ירדן. בפגישה חשאית בין המלך חוסיין לראש הממשלה יצחק שמיר גובשו הבנות ולפיהן ירדן לא תאפשר פעולה נגד ישראל משטחה.²⁹ בשנת 1994 נחתם הסכם השלום בין ישראל לירדן, ומוסד שיתוף הפעולה הביטחוני בין המדינות. כיום ישראל מודאגת בעיקר מאיום על יציבות המשטר בירדן.

ארצות-הברית – ארצות-הברית היא בעלת-הברית העיקרית של ישראל, וככזו יש חשיבות רבה למידע על מדיניותה ועל כוונותיה (האם ארצות-הברית תתקוף את איראן? מה תהיה תגובתה של ארצות-הברית לתקיפה של ישראל באיראן? האם ארצות-הברית תצא ביוזמת שלום חדשה ועוד). שתי המדינות מקיימות מערכת הדוקה של קשרים בכל הדרגים (מקבלי החלטות, אנשי צבא, מודיעין) ודיאלוג אסטרטגי תקופתי. סיכום בדבר שיתוף פעולה מודיעיני בין ישראל לארצות-הברית הושג כאמור כבר בשנת 1951, וזה כלל התחייבות הדדית לא לרגל זו אצל זו. סיכום זה קדם להתגבשות הברית האסטרטגית בין המדינות. ואולם יש סוגיות שבהן גם ארצות-הברית עשויה להסתיר מישראל מידע, או שיש לה שיקולים שאינם נחשפים לפני מקבלי ההחלטות בישראל.³⁰ הסוגיה של מודיעין על ארצות-הברית היא רגישה במיוחד (פרשת פולארד), ובישראל נמנעים מלהתייחס לארצות-הברית כאל יעד מודיעיני, אבל המודיעין הישראלי אוסף מידע, בכפוף למגבלות, ומבצע מחקר על ארצות-הברית, בעיקר בתחום המדיני.³¹

הרשות הפלסטינית – מאז הסכמי אוסלו 1993 נוצרה מסגרת של שיתוף פעולה ביטחוני עם הרשות הפלסטינית נגד הטרור, והיא נחשבת לשותף אם כי בעייתי. הזירה הפלסטינית הייתה במוקד המאמץ המודיעיני הישראלי בעת המשא ומתן לשלום, אולם היו חוסרים במידע, למשל על כוחות הביטחון הפלסטיניים. השב"כ הסתמך על שיתוף הפעולה עם כוחות הביטחון הפלסטיניים וצמצם את פעילותו המודיעינית העצמאית.³² לאחר פרוץ אנתפאדת

אל-אקצא הוגדרה הרשות הפלסטינית כיעד במאבק בטרור, שיתוף הפעולה הביטחוני עם הפלסטינים נפסק והשב"כ שב וביסס נוכחות מודיעינית מסיבית בגדה המערבית. בשנת 2005 חודש שיתוף הפעולה עם כוחות הביטחון הפלסטיניים, והם זכו לשבחים על פעילותם נגד הטרור, אבל הסכם הפיוס עם חמאס והכרזת העצמאות הפלסטינית הצפויה, העלו בישראל את החשש שכוחות

הביטחון הפלסטיניים ינקטו ניטרליות או אפילו יהפכו לאויב. לפי דיווח של אלכס פישמן: "במקביל להיערכות לקראת מחאה עממית עוסקים במודיעין, בשב"כ ובמינהל האזרחי באיסוף סימנים מעידים על הידרדרות הקשרים בין הרשות

סיכום בדבר שיתוף פעולה מודיעיני בין ישראל לארצות-הברית הושג בשנת 1951, וזה כלל התחייבות הדדית לא לרגל זו אצל זו

הפלסטינית ומוסדותיה לבין ישראל וגורמי הביטחון שלה". סוגית המודיעין בזירה הפלסטינית מורכבת מאוד, ואין אפשרות לעסוק בה בפירוט במאמר זה. התשובה לשאלה, האם להגדיר את הרשות הפלסטינית כשותף או כאויב הייתה שנויה במחלוקת בקהילת המודיעין של ישראל ובמערכת הפוליטית. עבודת המודיעין כלפי הרשות הפלסטינית הושפעה גם מהקשרים הישירים שקיימו אנשי המודיעין (בעיקר השב"כ) ומקבלי ההחלטות הישראלים עם עמיתיהם הפלסטינים.³³

סיכום

המודיעין נותן עדיפות ובצדק ל"דע את האויב" (התרעה מפני מלחמה, פיגועי טרור, תפוצת נשק לא קונבנציונלי) וימשיך להקדיש לכך את עיקר תשומת הלב והמשאבים. אבל להפתעות מצד בעל-ברית עשויות להיות השלכות אסטרטגיות, ויש חשיבות רבה גם ל"דע את ידידך/בעל-בריתך".

המודיעין כלפי בעל-ברית כפוף למגבלות מסוימות ונתקל בדילמות שאינן קיימות או שהן פחות חמורות במודיעין על אויב (עדיפות נמוכה בצי"ח, מגבלות על איסוף מודיעין, קברניטים המקיימים קשר ישיר עם המנהיג במדינת היעד ועוד). לנוכח השינויים והתהפוכות במזרח התיכון, אלו שהתרחשו ואלו הצפויים בעתיד, המודיעין של ישראל צריך לא רק להתריע על איומים ולעקוב אחר אויבים, אלא גם להעריך שינויים אצל בעל-ברית, להזהיר מפני התערערות בריתות קיימות, להצביע על האפשרות של יצירת בריתות ושיתופי פעולה חדשים (עם

גורמי אופוזיציה המבקשים סיוע או עם משטרים חדשים בעולם הערבי), אך גם לבחון את הסיכונים והמגבלות של בריתות מסוג זה.

מאמר זה הצביע על הצורך לשפר את עבודת המודיעין כלפי בעל-ברית. צעדים בכיוון זה יכולים להיות: הגברת המודעות לאפשרות ולחשיבות של הפתעה מצד בעל-ברית בקרב קהילת המודיעין, הבנת האתגרים והדילמות הכרוכות בעבודת המודיעין מול בעל-ברית וגיבוש דרכים להתמודד עמם. בתחום האיסוף יש צורך במיצוי היכולת האיסופית אצל בעל-ברית בכפוף למגבלות (למשל חיזוק יכולת האיסוף בתחום הדיפלומטי והאיסוף ממקורות גלויים). בתחום המחקר נדרש חיזוק המענה המחקרי

המודיעין כלפי בעל-ברית
כפוף למגבלות מסוימות
ולדילמות שאינן קיימות
או שהן פחות חמורות
במודיעין על אויב.
המודיעין של ישראל
צריך להעריך שינויים
אצל בעל-ברית ולהזהיר
מפני התערערות
בריתות קיימות

לסוגים שונים של הפתעות, התרעה על שינוי מדיניות מכוון (ניתוק יחסים, יציאת בעל-הברית למלחמה נגד צד שלישי) דורשת חיזוק המחקר הצבאי והמדיני, סוגיית יציבות ושינוי משטר מחייבת מחקר על תהליכי עומק חברתיים ותרבותיים (חזרה

לדת למשל) שעשוי להיות להם ביטוי פוליטי, עליית כוחות חדשים לשלטון, השפעת גורמים חדשים על מדיניות החוץ ועוד. כפי שעולה מהניסיון של ישראל והניסיון של מדינות אחרות, ארגוני המודיעין נכשלו לא פעם בהערכת כוונות ומהלכים של האויב, והמודיעין אפוא אינו בבחינת פתרון קסם. אך שימוש מושכל במודיעין עשוי לצמצם את אי-הודאות בסביבה האזורית ולסייע לקברניטים הישראלים לנהל את מערכת הקשרים האסטרטגיים של ישראל.

הערות

- 1 על האירועים במצרים ובתורכיה ותחושת הבידוד של ישראל ראו: עמוס הראל, "מומחי המודיעין לא חזו את עוצמת השינוי", **הארץ**, 30 בינואר 2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1212218.html>; אלוף בן, "אופס מהפכה", **הארץ השבוע**, 18 בפברואר 2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1215943.html>; עמוס הראל ואבי יששכרוף, "בידוד מתהדק", **הארץ השבוע**, 16 בספטמבר 2011. <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1475196>. צבי בראל, "ארדואן: נקפא לחלוטין את הקשרים הביטחוניים מסחריים עם ישראל", **הארץ**, 7 בספטמבר 2011. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1447971>; לסקירה מקיפה של יחסי ישראל-ארצות הברית וגורמים חברתיים, פוליטיים ואסטרטגיים העשויים להשפיע לרעה על "היחסים המיוחדים" ראה: Haim Malka, *Crossroads: The Future of the U.S-Israeli Strategic Partnership*, Center for Strategic and International Studies, 2011. נדב רביד, "רוברט גייטס: נתניהו הוא כפוי טובה ומסכן את ארצו", **הארץ**, 7 בספטמבר 2011. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1447962>; ליאון הדר, "ברית חדשה לישראל", **הארץ**, 29 בדצמבר 2010. <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1237565>.
- 2 כאשר התעוררה פרשת "אשלון", מערך האזנות גלובלי שארצות-הברית מפעילה, והתברר שארצות-הברית האזינה גם לבעלות-בריתה, הודה ראש הסי איי ג'ימס וולסי, שארצות-הברית ריגלה אחר בעלות-בריתה האירופיות, וטען שזה בגלל שהם עשו שימוש בשוחד כדי לסגור עסקאות ולנצח בתחרות עם חברות אמריקניות. Fred Kaplan, "The Friendly Spook", *Slate*, September 1, 2004. <http://www.slate.com/id/2106079>; R. James Woolsey, "Why We Spy on Our Allies," *Wall Street Journal*, March 17, 2000. <http://cryptome.org/echelon-cia2.htm>
- 3 Martin S. Alexander, "Introduction: Knowing Your Friends, Assessing Your Allies- Perspectives on Intra-Alliance Intelligence", *Intelligence and National Security*, Vol. 13, No. 1, Spring 1998, pp. 1-17.
- 4 Adam D.M. Svendsen, מודיעיני ובריתות מודיעיניות, "Connecting Intelligence and Theory: Intelligence Liaison and International Relations", *Intelligence and National Security*, Vol. 24 No. 5, October 2009, pp.700-729; Richard J. Aldrich, "Dangerous liaisons: Post-September 11 Intelligence Alliances", *Harvard International Review*, Fall 2002.
- 5 על בעלי הברית הבעייתיים של ארצות הברית ראה:

- Steven Matz, "Unruly Clients: The Trouble With Allies", *World Affairs*, March/April 2010. <http://www.worldaffairsjournal.org/article/unruly-clients-trouble-allies>
- 6 על היחסים המסובכים בין ארצות הברית לפקיסטן ראה: Mark Mazzetti, "When Spies Don't Play Well With Their Allies", *New York Times*, July 20, 2008 <http://www.nytimes.com/2008/07/20/weekinreview/20mazzetti.html>; Kathey Gannon, "Pakistani Intelligence: Friend or Foe?" *Time*, May 11, 2011. <http://www.signonsandiego.com/news/2011/may/11/pakistani-intelligence-friend-or-foe;> David Ignatius, "Did Pakistan Know bin Laden Was 'Hiding in Plain Sight'?" *Washington Post*, May 11, 2011. http://www.washingtonpost.com/opinions/did-pakistan-know-bin-laden-was-hiding-in-plain-sight/2011/05/10/AFNxZ3jG_story.html
- נטשה מוזגוביה, "האמריקאים התכוונו לאפשרות של עימות צבאי עם הפקיסטאנים אחרי חיסול בן לאדן", **הארץ**, 11 במאי 2011. <http://www.haaretz.co.il/news/world/1.1173569>; צור שיזף, "בחצר של אוסמה", **ידיעות אחרונות**, **המוסף לשבת**, 6 במאי 2011.
- 7 על המעקב של המודיעין האמריקני אחר האופציה הגרעינית של ישראל ראו: אבנר כהן, **ישראל והפצצה**, תל-אביב 1998, עמ' 113–135, 154–180. לרקע היסטורי אודות פיתוח האופציה הגרעינית והיחסים עם ארצות הברית ראה: זכי שלום, **בין דימונה לווינגטון**, שדה בוקר ותל אביב, 2004; לפי מסמך ויקיליקס, דיפלומטיים אמריקנים קיבלו הנחיה לאסוף מידע על מדיניות ישראל. אריק בנדר, "בוז'יליקס, ויקיליקס והמודיעין האמריקאי", **בלוג מעריב**, 17 באפריל 2011. http://www.nrg.co.il/app/index.php?do=blog&encr_id=9c49ef7f18fd2856e25ba3f733093f7a&id=2351. ערד ניר ואודי סגל, "מסמכים חדשים של ויקיליקס: קונדוליסה רייס ביקשה מידע על חיילי צה"ל", חדשות, ערוץ 2, 29 בנובמבר 2010. <http://www.mako.co.il/news-world/international/Article-b09298593d89c21004.htm>
- באחרונה, על רקע מעצרו של שמאי ליבוביץ', נחשף שהאף בי איי מאזין לשגרירות ישראל בארצות-הברית: Scott Shane, "Leak Offers Look at Efforts By U.S. to Spy on Israel", *New York Times*, September 5, 2011.
- יוסי מלמן, "ניו יורק טיימס: 'האף בי איי' צותת לשיחות טלפון של שגרירות ישראל בווינגטון", **הארץ**, 7 בספטמבר 2011. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1447955>
- 8 לסקירה קצרה של הספרות העשירה בנושא כישלונות מודיעיניים והפתעות ראו: Gustavo Diaz, "Methodological Approaches to The Concept of Intelligence Failure", Research Unit on International Security and Cooperation (UNISCI) Discussion Papers, 7 (2005), pp. 1-16. <http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/pdf/767/76711286004.pdf>
- 9 כאשר ביקר צ'רצ'יל בצרפת בשנת 1940 וקיבל דיווח על מצבו הקשה של צבא צרפת, הנמצא על סף תבוסה, הוא כתב: "אני מודה כי הייתה זו אחת מהגדולות שבהפתעות שהתנסיתי בהן בימי חיי. מדוע לא ידעתי יותר על כך?" מצוטט אצל: אליסטר הורן, **כך נפלה צרפת**, תל-אביב, 1971, עמ' 260–261.
- 10 הצי"ח של המודיעין הישראלי שנקבע בתקופת ראש הממשלה שרון: (1) מתן התרעה ומודיעין לפעולות איבה וטרור; (2) מתן התרעה למלחמה; (3) התרעה ומודיעין בתחומי טילי קרקע-קרקע ונשק לא קונבנציונלי. רק אחר כך הופיעו (4) הרשות הפלסטינית; (5) יציבות משטרים. ראו: שלמה גזית, **בין התרעה להפתעה**, מזכר 66, תל אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגים, אוקטובר 2003, עמ' 23, 29–30. על רקע הדיון בנושא קיצוצ

- תקציב הביטחון דיווח אלכס פישמן: "בנוסף על רקע ההתרחשויות בעולם הערבי עלה הצורך להתבונן לעומק בזירות שאותן יכולה הייתה ישראל להזניח בעבר, כמו מצרים ירדן, עיראק ובמידה מסוימת, גם תורכיה. מדובר בהשקעות עתק בעיקר במודיעין". אלכס פישמן, הכל יח"צי, **ידיעות אחרונות: המוסף לשבת**, 12 באוגוסט 2011.
- 11 במאי 1951 במפגש בין ראש הממשלה דוד בן-גוריון לראש הסי איי וולטר בידל סמית סוכם על שיתוף פעולה מודיעיני בין ישראל לארצות-הברית, החלפת קציני קישור והימנעות מריגול. ביוני 1951 נפגש ראש המוסד ראובן שילוח עם בכירי הסי איי כדי לגבש את פרטי הסיכום. לדברי אבנר יניב, **פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל**, תל-אביב 1994, עמ' 90-91, 409, גובש הסכם חתום ולדברי יוסי מלמן ודן רביב, המסתמכים על עדות מאיר דה שליט, היו רק הבנות לא כתובות. ראו: יוסי מלמן ודן רביב, **מרגלים לא מושלמים**, תל-אביב, 1990, עמ' 73-77; יוסי מלמן ודן רביב, **שותפים לדבר מעשה**, אור יהודה, 1994, עמ' 54, 59-66. על הסיכום בנושא ההימנעות מריגול, ראו: יניב, **שם**, עמ' 409; מלמן ורביב, **מרגלים**, עמ' 75. על טענות האף בי איי בדבר ריגול של ישראל בארצות-הברית ראו: מלמן ורביב, **שותפים**, עמ' 64-65.
- 12 על פעילות המודיעין הישראלי כלפי מצרים מאז הסכם השלום: אלכס פישמן, "אוי דרומה", **ידיעות אחרונות: המוסף לשבת**, 4 במרס 2011, עמ' 6-7; הנ"ל, "המדבר הלוהט", **ידיעות אחרונות: המוסף לשבת**, 29 באפריל 2011. על פרשות הריגול לכאורה במצרים ראו: בועז ביסמוט, "יורשו של הכריש", **ישראל היום**, 17 ביוני 2011. http://www.israelhayom.co.il/site/newsletter_article.php?id=11650
- 13 על פרשת פולארד ראו: יניב, **פוליטיקה ואסטרטגיה**, עמ' 408-414; Scot Anderson, "Free Pollard? Never", *Los Angeles Times*, February 11, 2011. <http://articles.latimes.com/2011/feb/11/opinion/la-oe-anderson-pollard-20110211> אמיר אורן, "כך סיכלתי את שחרור פולארד", **הארץ השבוע**, 11 במרס 2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1219644.html>
- 14 לאחרונה גורש הנספח הצבאי של ישראל מרוסיה בטענה שעסק בריגול: רון בן ישי, "נספח צה"ל נעצר בפגישה עם קצין רוסי בבית קפה", *Ynet*, 19 במאי 2011. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4070834,00.html>; יוסי מלמן, "נספח צה"ל ברוסיה, אל"מ ואדים ליידרמן גורש בשל חשד לריגול ונחקר בארץ בחשד למגע עם סוכן זר", **הארץ**, 18 במאי 2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1228365.html>
- 15 רוני כהן, "המודיעין והמהפכה האסלאמית באיראן: פרספקטיבה של 30 שנה", **מבט מל"מ**, גיליון 54 (ספטמבר 2009), עמ' 10-13; אורי בר יוסף, "כשלוני אמריקאי והצלחה ישראלית", **מבט מל"מ**, גיליון 59 (אפריל 2011), עמ' 32-35; אליעזר (גייזי) צפריר, **שטן גדול שטן קטן**, אור יהודה, 2002, עמ' 40-41, 64-70, 100-102. על הכישלון של המודיעין האמריקני באיראן: Robert Jervis, *Why Intelligence Fails*, Ithaca, 2010, pp. 15-122.
- 16 צפריר, **שם**, עמ' 55-57, 61-63, 89-91, 151.
- 17 על הרחבת שיתופי הפעולה המודיעיניים עם שירותים זרים ראו לעיל הערה 4. לגבי ישראל ראו: לפבוור, **שם**, 531-533; רונן ברגמן, "סיכול ממוקד", **ידיעות אחרונות: המוסף לשבת**, 6 ביוני 2008, עמ' 8-9; הנ"ל, "בשירות הוד מלכותה", **ידיעות אחרונות: מוסף 7 ימים**, 5 בפברואר 2010, עמ' 24.
- 18 על ההשלכות המודיעיניות ראו: David Ignatius, "In the Middle East, a Catch 22 for the CIA", *Washington post*, February 10, 2011. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/09/AR2011020904531.html>

- 19 על המחקר בקהילת המודיעין הישראלית והבכורה של אמ"ן ראו: גזית, **בין התרעה להפתעה**, עמ' 44–24; אפרים הלוי, **אדם בצל**, תל-אביב, 2006, עמ' 194–196. אלוף אהרון זאבי פרקש, "ההתרעה כמושג יסוד בתפיסת הביטחון", **מערכות**, גיליון 363, מרס 1999, עמ' 11–12.
- 20 על אודות הביקורת על הפקדת המחקר בידי אמ"ן ראו: אורי בר יוסף, "שהקצין יספור טנקים", **הארץ**, 5 בספטמבר 2002. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/205310.html>; הנ"ל, "אל תתנו להם מחקר!", **מערכות**, גיליון 328 (פברואר 1993), עמ' 38–45. על הטענה בדבר מתן התרעה אסטרטגית על המהפכות בעולם הערבי ראו: עמוס הראל ואבי יששכרופ, "כך צפינו את המהפכה", **הארץ**, **השבוע**, 11 במרס 2011. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1166320>
- 21 על הרגישות של מידע על בעלי-ברית המכיל התייחסות לישראלים וסיווגו כחומר שחור ראו: רונן ברגמן, **והרשות נתונה**, תל-אביב, 2002, עמ' 71–80.
- 22 אורי בר יוסף, "הבעייתיות ביחסי מודיעין-קברניטים", מתוך הנ"ל, **המודיעין והקברניט**, תל-אביב, 2004, עמ' 40–67.
- 23 יש מדינות הנמצאות במצב של סכסוך המקיימות ביניהן יחסים דיפלומטיים ומפגשי מנהיגים (כמו ארצות-הברית וברית-המועצות במלחמה הקרה), אך לא באותה אינטנסיביות וקרבה כמו בין בעלי-ברית. על תלות הקברניט באיש המודיעין בתחומי טרור ונשק לא קונבנציונלי ומול אויבים חדשים, ראו: הלוי, **אדם בצל**, עמ' 142–144.
- 24 יובל אזולאי, "בן אליעזר: מובארק אמר לי שהוא נחוש לעבור את המשבר", **גלובס**, 30 בינואר 2011. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000619281>
- 25 על תולדות הברית בין ישראל לנוצרים בלבנון ראו: זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, תל-אביב 1984, עמ' 40–76. לעניין עמדות אמ"ן והמוסד והמחלוקת ביניהם ראו: Kirsten E. Schulze, "Perceptions and Misperceptions Influences on Israeli Intelligence During the 1982 Lebanon War", *Journal of Conflict Studies*, Vol. 16, No. 1, Spring 1996, pp. 134–152; עמוס גלבוע, "מצפון תיפתח: המודיעין והזירה הלבנונית", בתוך עמוס גלבוע ואפרים לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת**, תל אביב, 2008, עמ' 97–98; נחיק נבות, "נוצרים את זכרו של בשיר ג'ומייל", **הארץ**, 20 בפברואר 2009; שיף ויערי, שם, עמ' 24–27, 110–111; אביעזר יערי, **הדרך ממרחביה**, תל-אביב 2003, עמ' 201–220; ועדת החקירה לחקירת האירועים במחנות הפליטים בבירות, התשמ"ג, **דין וחשבון**, עמ' 96–100, 103.
- 26 על המפגשים בין מקבלי ההחלטות הישראלים למנהיגי הנוצרים ראו: דוד קמחי, **האופציה האחרונה**, תל-אביב, 1992, עמ' 161–167; שיף ויערי, שם, עמ' 67, 74–75, 98–101, 103, 104–105, 352–353; יוסי מלמן, "ואלס בלי בשיר", **הארץ**: **מוסף סוכות**, 22 בספטמבר, עמ' "The Effect of Intelligence on The Decision making Process", *Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 23 (2010), pp. 439–443; לעניין האכזבה מהנוצרים: שיף ויערי, שם, עמ' 75–76, 227–228, 238, 240–243, 285–291, 307–308.
- 27 אלכס פישמן, "אוי דרומה, ידיעות אחרונות: המוסף לשבת", 4 במרס 2011, עמ' 6–7; הנ"ל, "המדבר הלוהט", שם, 29 באפריל 2011, עמ' 12; אלוף בן, "אופס מהפכה", **הארץ**, **השבוע**, 18 בפברואר 2011, עמ' 3.
- 28 המוסד ומשרד החוץ אחראים למחקר מודיעיני על תורכיה בתחום המדיני. הצהרת גלעד ראו: יעל עבאדי, "תורכיה מעולם לא נכללה בכיסוי המודיעיני", אתר גל"צ, 6 ביוני

2010. <http://glz.co.il/newsArticle.aspx?newsid=63485>; אורה קורן, "יצוא במיליארדי דולרים לתורכיה נמצא בסכנה", הארץ, **דה מרקר**, 28 באפריל 2010, עמ' 5; הנ"ל, "משותפה אסטרטגית לסתם עוד לקוחה", הארץ, **דה מרקר**, 28 באפריל 2010, עמ' 5. <http://www.themarker.com/misc/1.564931>.
- באחרונה טען ארדואן, שישאל צותתה למפגש בין ראש המודיעין של תורכיה עם נציגי הפ.ק.ק והדליפה את תוכנו: "ארדואן רמז שישאל צותתה והדליפה מידע: לא יעזור לה", Ynet, 17 בספטמבר 2011. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4123306,00.html>
- 29 על ירדן ומלחמת 1973 ראו: אבי שלים, **המלך חוסיין – ביוגרפיה פוליטית**, אור יהודה, 2009, עמ' 313–321. על אודות משבר המפרץ ראו: שם, עמ' 428–432
- 30 על הסכם שיתוף הפעולה המודיעיני בין ישראל לארצות-הברית, ראו לעיל הערה 11. על מורכבות הדיאלוג בין ישראל לארצות-הברית בנושא האיום האיראני ראו: רונן ברגמן, "ניכור אטומי", **ידיעות אחרונות, המוסף לשבת**, 10 ביוני 2011; Chuck Freilich, "Speaking About the Unspeakable: U.S-Israeli Dialogue on Iran's Nuclear Program", *Policy Brief 77*, Washington Institute for Near East Policy, December 2007.
- 31 בחטיבת המחקר באמ"ן יש מדור ארצות-הברית וגם במוסד ובמשרד החוץ עוסקים במחקר ארצות-הברית. על תחומי המחקר אפשר ללמוד ממודעה שפורסמה למשרת עוזר מחקר לענייני ארצות-הברית במרכז למחקר מדיני של משרד החוץ. אלוף (מיל.) אורי שגיא, ראש אמ"ן בשנים 1991–1995, סקר בספר זיכרונותיו את עיקרי הערכות המודיעיני מהשנים ההן, שכללו גם הערכות על ארצות-הברית, בעיקר בהקשר של מעורבותה בתהליך השלום. אורי שגיא, **אורות בערפל**, תל-אביב 1998.
- 32 על שיתוף הפעולה הביטחוני והמודיעיני עם הפלסטינים והמחלוקת לגביה ראו: מתי שטיינברג, **עומדים לגורלם**, תל-אביב, 2008, עמ' 391–392; משה יעלון, **דרך ארוכה קצרה**, תל-אביב, 2008, עמ' 95, 129–133; בועז גנור, **מבוכ הלוחמה בטרור**, הרצליה, 2003. על קריסת שיתוף הפעולה הביטחוני וחזרת צה"ל והשב"כ לגדה המערבית ראו: עמוס הראל ואבי יששכרוף, **המלחמה השביעית**, תל-אביב, 2004, עמ' 325–328.
- 33 לעניין עבודת המודיעין בזירה הפלסטינית ומורכבותה ראו: רונן ברגמן, **והרשות נתונה**, עמ' 92–110; אפרים לביא, "עבודת המודיעין בזירה הפלסטינית", **מבט מל"מ**, גיליון 52, דצמבר 2008, עמ' 30–33; יוסי קופרווסר, "על הערכת המודיעין ערב האינתיפאדה השנייה", שם, עמ' 34–37; אלכס פישמן, "צה"ל נערך למצעד", **ידיעות אחרונות: המוסף לשבת**, 27 במאי 2011, עמ' 8–9.